

БЕРЛИНСКИЯТ КОНГРЕС

Актът за раждане на Третата българска
държава и нейната зла орисия

ТОМ II

еделвайс

Плевен, 2024

Съдържание

ИЗ СПОМЕНИТЕ НА КНЯЗ ХЛОДВИГ ХОХЕНЛОЕ	9
ВИЛХЕЛМ II ЗА БЕРЛИНСКИЯ КОНГРЕС И ПОСЛЕДИЦИТЕ ОТ НЕГО	15
БЕРЛИНСКИЯТ КОНГРЕС, <i>Шарл дьо Муи</i>	19
БЕРЛИНСКИЯТ КОНГРЕС, <i>Йозеф Мария фон Радовиц</i>	77
ГРАФ ИГНАТИЕВ ЗА БЕРЛИНСКИЯ КОНГРЕС	135
ПРОТОКОЛИТЕ НА БЕРЛИНСКИЯ КОНГРЕС, <i>превел Тодор Икономов</i>	151
БЕРЛИНСКИ ТРАКТАТ (ТЕКСТ)	320
РЕЧИ НА СТ. СТАМБОЛОВ И НА ИВАН АКСАКОВ ПО ПОВОД БЕРЛИНСКИЯ ДОГОВОР	340
ЗАКЛЮЧЕНИЕ – ПЪТЯТ ДО БЕРЛИН	346
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА	415

АВТОРИТЕ НА СБОРНИКА

Ю. Карцов

П. Шувалов

Г. Бобриков

Д. Анучин

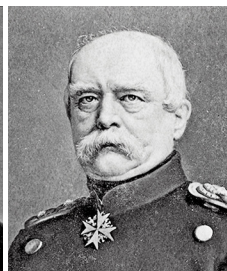
Д. Милютин

Каратеодори паша

Дизраели

Бисмарк

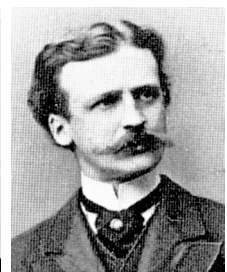
Хл. Хохенлое

Вилхелм II

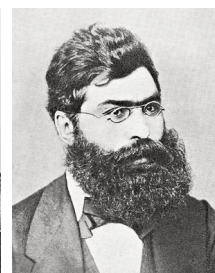
Ш. д'го Му

Й-М. фон Радовиц

Н.П. Игнатиев

Т. Иконолов

ИЗ СПОМЕНИТЕ НА КНЯЗ ХЛОДВИГ ХОХЕНЛОЕ

Публикувано в „Русский вестник“, том 129, кн. 1
(януари, февруари март), 1907 г., стр. 569 – 574.

„Днес се срещнах с княз Орлов при гук Деказ¹“, пише Хохонлое² на 11 април 1877 г., той беше в изключително потиснато настроение и ми каза, че не вижда друг изход за Русия освен война. Деказ беше на същото мнение. След като Орлов си отиде, ние дълго говорихме за състоянието на нещата. Деказ не смята, че войната ще донесе някаква полза на Русия. Русия трябва да има свободен достъп до Средиземно море и единственият резултат от войната ще бъде английската окупация на Дарданелите. Същото беше многократно изразено от Тиер. В заключение Деказ каза, че ако войната бъде обявена, тогава загължението на Германия и Франция ще бъде да подгържат европейския мир с общи сили и да локализируют войната.

„Всички съвети, които давате по тази тема, ще приема с най-голямо доверие и ще се съобразявам изцяло с тях“, добави той.

Алфонс Ротшилд току-що се беше върнал от Виена, където преговаряше за заем с Анграши. „Независимо дали Русия ще объяви война или не, дали руски войски ще влязат в Босна или не, Австрия няма да си мръдне пръста: *pous ne bougerons pas* (ние няма да се месим)“, му каза Анграши.

Деказ също смята за малко вероятно Австрия да изпрати свои войски в Босна, тъй като тя ще трябва да участва във войната, независимо дали руските войски ще влязат в Босна или не, Австрия няма да си мръдне пръста: *pous ne bougerons pas*, както каза Анграши.“

В навечерието на обявяването на войната Турция все още се надяваше на мирен изход от преговорите. На 25 април в 15 часа имаше прием при турския посланик в Париж. „Веднага щом влязох, казва Хо-

---

1 Луи Деказ е външен министър на Франция. – Бел. рег.

2 Между 1874 и 1880 г. е германски посланик в Париж. – Бел. рег.

хенлое, той ме хвана за ръката и каза, че има добри новини.“

Получено е циркулярно писмо, „в което Турция, позовавайки се на статия 8 от Парижкия договор, изисква посредничеството на Великите сили гарантки“.

Казах на Халил паша, че съвсем не е късно, макар и да не може да попречи на хода на събитията.

Въпросната циркулярна депеша е с дата 23 април, а на 25 април, в същия ден, в който се води горният разговор, Русия обяви война на Турция, завършила със Санстефанския договор, което предизвиква протеста на Англия и недоволството на Австрия.

На 13 юни 1878 г. в двореца на канцлера в Берлин последва откриването на конгреса на представителите на шестте Велики сили и Турция за разглеждане на условията на този мирен договор. В навечерието на този ден княз Хохенлое пристигна в Берлин, назначен за един от официалните германски представители на конгреса.

„От разговори с различни лица в Министерството на външните работи ми стана ясно, пише той в своя дневник, че между Русия и Англия е имало споразумение, макар и непълно, но всички се надяват, че въпросът ще бъде решен. Знаете, че Англия обяви съгласието си да участва в конгреса едва след като най-същественото недоразумение между нея и Русия беше отстранено.

Исканията, отправени от Биконсфилд, са много умерени. Канцлерът иска да предложи българския въпрос за обсъждане утре. Но Австрия е недоволна. Андраши, който трябваше да лавира между желанията на двора и военната партия и антипатиите и желанията на унгарците, пропусна възможността да направи решителна стъпка в Източния въпрос и сега иска конгресът да го „принуди“ да изпрати войски в Босна. Но ние, при цялата си доброжелателност към Австрия, нямаме ни най-малко желание да се караме с Англия и Русия, за да измъкнем Андраши от затрудненото му положение. Андраши, когато срещнах у Биконсфилд, обикаля града и моли членовете на конгреса да изчакат няколко дни и да не се захващат веднага с работата по същество, в противен случай може да навлезем в такава джунгла, от която няма да има излизане.“

„13 юни (денят на откриването на конгреса). Отидох в 13,30 ч. в двореца на Бисмарк, бившия дворец „Радзивил“. В голямата бивша бална зала беше поставена маса, покрита със зелена покривка, под формата на подкова. В средата беше столът на председателя, от лявата му страна – столът на представителя на Франция, отдясно

– на Австрия. След Австрия на Англия, след това Франция и Италия. По-нататък отгясно – Русия, отляво – Турция. Срещу Бисмарк седеше Радовиц, на когото е поверено съставянето на протокола, вляво от него бях аз, а вдясно Бюлов.

Скоро се появиха гържавният секретар Бюлов и канцлерът. Влязохме в съседната стая, където беше устроен бюфет, пихме порт-вайн и хапнахме бисквити. Малко по малко се събраха делегатите. Представителят на Италия граф Корти беше гребен грозноват човек, приличаше ми на японец. Турците бяха представени от Каратеодори – невзрачен млад мъж, и Мохамед Али, който създаваше впечатление за интелигентен човек, но невдъхващ доверие; граф Шувалов – винаги усмихнат, безгрижен¹ царедворец; старецът Горчаков и накрая британците и французите. Вадингтон беше в бродирани униформа. Първата среща на Биконсфилд с Горчаков е интересна като исторически момент.

Когато всички се събрахме, се преместихме в заседателната зала. Бисмарк произнесе приветствена реч и предложи да се избере бюро. По предварително споразумение с делегатите Андраши предложи Бисмарк за председател, след това бяха посочени секретарят и лицата, назначени да преговарят, за чието избиране всички се съгласиха, и аз представих тези господа.

Канцлерът предложи да се заемем преди всичко с обсъждането на най-важните въпроси, а именно: да започнем с България. Но в същото време той посъветва, както пожела Андраши, дискусиата да се отложи с няколко дни и да се насрочи следващата среща в понеделник.

Лорд Биконсфилд произнесе гълга реч на английски, говорейки ясно и определено. Според него, докато конгресът заседава, вражеските армии не трябва да стоят на близко разстояние една от друга. Той смята това за опасно и не отговаря на достойнството на конгреса. Канцлерът попита дали руските делегати желаят да коментират този въпрос. Горчаков каза няколко думи, които не бяха по същество, и говори за необходимостта да се защитят интересите на християните в Турция. Шувалов отговори по същество и не се съгласи с лорд Биконсфилд.

Бисмарк набързо предложи обсъждането на този въпрос да бъде отложено за друг път. Солсбъри повдигна въпроси за гърците и из-

---

1 В този момент едва ли е имало по-угрижен човек от него на конгреса! – Бел. ред.

рази желание те да бъдат допуснати на конгреса, на което Горчаков възрази, че в такъв случай и другите националности ще направят подобни искания. Това първо заседание остави доста смътно впечатление. Биконсфилд очевидно възнамерява да използва всички предимства на положението, в което се намира Англия. Руските делегати изглеждаха загрижени.

Канцлерът се опита, доколкото беше възможно, да сближи мненията и много умело ръководеше дебата. Но като цяло той беше много нервен и бързаше да приключи преговорите възможно най-скоро.

Лорд Биконсфилд е много самонадеян и недоверчив. Ако някой, искайки да спечели благоволенieto му, е добър с него или дори просто учтив, той веднага застава нащрек, мислейки си, че „искат да го измамат“. Ако не са учтиви с него, той се обижда. Турският упълномощен Каратеодори е много млад, но изглежда хитър. Мохамед Али е умен човек, но не вдъхва доверие.

Бисмарк е недоволен от турските представители и им каза откровено, че Турция се заблуждава, че ще бъде в нейна полза, ако конгресът завърши без решения. Като последицата от войната, накрая силите ще се възнаградят за сметка на Турция.

Когато един ден голямото куче на Бисмарк излая по един от делегатите, канцлерът каза: „Кучето ми все още не е напълно обучено. То не знае кого да ухапе. Ако знаеше това, щеше да ухапе турчина“. Изпращането на Мохамед Али на конгреса Бисмарк определя за нетактично.¹

Солсбъри има невероятни черти, дълга коса и брада и в същото време напълно унило изражение.“

„На 15 юни в 21 ч. вечерта бях при престолонаследника. Говорихме за откриването на конгреса и за това какъв резултат може да се очаква от него. Забелязах опасността, че исканията на британците са твърде големи и Русия може да предпочете в крайна сметка да воюва.“

„По време на дискусията за бъдещето на Сърбия бяха споменати евреите; Горчаков се изказа срещу тях и обясни, че прави разлика между евреи и израелтяни. Първите, по думите му, са язва, а вторите могат да бъдат напълно добронамерени хора, както показват

---

¹ Тъй като е германец, прусак приел исляма, за Бисмарк той е предател и не го понася изобщо.
– Бел. ред.

примерите от Берлин и Лондон. Като цяло речта му беше слаба.“

„Днес, 19 юни, Бловиц беше при мен; той се тревожеше за изхода на конгреса. Австрия се изказва по-решително и настойчиво, отколкото може да се очаква. Тя не допуска идеята Черна гора да получи Антивари, а Сърбия – Босна, и да бъдат обявени за независими гържави. Затова наемква, че Австрия може да откаже да участва по-нататък в заседанията на конгреса. За да не остане сама, тя проучва дали и Англия няма намерение да напусне конгреса, ако в България не ѝ бъдат направени необходимите отстъпки.

Според принц Хохенлое, Бловиц кореспондентът на „Таймс“, е бил „тайният ръководител“ на Берлинския конгрес и довереник на всички делегати, които се консултират с него.

„Бловиц преговаряше с британските представители и увери, че те са готови да отстъпят Батуми на Русия, ако градът бъде обявен за свободно пристанище и ако Русия се ангажира да не го укрепва. Той посъветва Русия да направи тази отстъпка от самото начало, веднага щом въпросът бъде поставен на обсъждане, за да не се развали общото настроение от някои язвителни забележки от двете страни.“

„На следващия ден беше обсъден въпросът за азиатската граница и бях приятно изненадан, когато Горчаков започна със съобщението, че се ангажира да направи Батуми свободно пристанище. Биконсфилд произнесе патетична реч и отстъпи Батуми на Русия. Така основният въпрос беше успешно решен и мирният изход на конгреса беше осигурен от това.“

„Въпросът за азиатската граница предизвика разногласия между Биконсфилд и Горчаков и затова беше отнесен за обсъждане в граничната (делимитационна) комисия. След дълго търсене намерихме малка ивица земя, няколко планински вериги, които можеха да бъдат взети от Русия; от тях се формира т.нар. *ligue de concillistion* (помирително съгласие), която се възприе. Дали това е удобна граница, никой от нас не знаеше. Картите на тази област на Армения са толкова неточни и противоречиви, че е много трудно, сегаейки тук, да се установи границата.“

„Предложението на Горчаков за включване в трактата на тържествен, претенциозен последен параграф¹ беше отхвърлено. Гор-

---

1 Статия, която да задължава силите, подписали договора, да изискват, вкл. и силово, неговото изпълнение. И тъй като тази статия ще бъде насочена основно срещу Турция, Англия, а след нея и останалите сили, без Германия и Русия, отхвърлят предложението. – Бел. ред.

чаков беше много ядосан. Вашингтон отбеляза по този повод с присъщата му трезва мисъл, „че или това ще бъде една фраза, в който случай тази статия е безполезна, или ще има повече значение и това ще е опасна“.

Тези незначителни бележки, формалното описание на срещите, изчерпват частта от дневника, воден от княз Хохонлоє по време на Берлинския конгрес, и по този начин не хвърлят нова светлина върху тази любопитна страница от историята на международните отношения.

ВИЛХЕЛМ II ЗА БЕРЛИНСКИЯ КОНГРЕС И ПОСЛЕДИЦИТЕ ОТ НЕГО

Вилхелм II. „Мемоари. Събития и хора. 1878 – 1918“.
(Вилхелм II. Мемуари. Събития и люди. 1878 – 1918).
Петроград, 1923., гл. 1. „Бисмарк“.

Берлинският конгрес от 1878 г. според мен беше грешка. Един ден княз [Бисмарк] ми каза, че основната му цел е да предотврати споразумение между Русия и Англия. На това си позволих да отговоря: „Моментът да се отложи възможността за такова споразумение за много дълго време почти щеше да настъпи, ако руснаците бяха допуснати в Константинопол през 1877/78 г.“

Тогава английският флот незабавно щеше да влезе в защита на Константинопол и конфликтът щеше да бъде очевиден. Вместо това на турците беше наложен Санстефанският договор и руснаците се принудиха да отстъпят пред портите на града, до които се приближиха след толкова жестоки битки и трудности и които вече бяха видели пред себе си.

Това породи неугасима омраза към нас в руската армия (според докладите на пруски офицери от руската армия, участвали в кампанията, например граф Пфейл).

Освен това унищожаването на този договор, последвана от замяната му с Берлинския, още повече ни дискредитира в очите на руснаците като врагове на техните „справедливи интереси на Изток“. Така желанието от княза конфликт между Русия и Англия е отложен за дълго време.

Князът не споделя тази критика към „неговия“ конгрес, с резултатите от който той, като „честен посредник“, толкова се гордее, и сериозно отбелязва, че е успял да предотврати всеобщ пожар, като е предложил услугите си за посредничество.

Когато по-късно съобщих за този разговор на един служител от Министерството на външните работи, той ми каза, че е бил там, когато след подписването на Берлинския договор князът дошъл в

Министерството на външните работи и получил поздравления от служителите, които се били събрали.

Отговаряйки на поздравите, той се изправил и казал: „Сега ще обиколя Европа с въпряг от четири коня“.

Цитирайки тези думи, споменатият служител добави: „Тук князът се заблуждаваше, защото тогава вместо руско-пруската гружба се очертаваше появата на руско-френска гружба и по този начин два коня вече отпаднаха от четирите“.

В очите на руснаците политиката на Дизраели превръща „честното посредничество“ на Бисмарк във фактор за англо-австрийската победа над Русия...

... Според доклада на Бисмарк бях инструктиран да отида в Петербург в деня на пълнолетието на цар Николай II, който по-късно загина трагично, и да му предам Ордена на Черния орел. Получих много инструкции както от императора, така и от Бисмарк относно взаимоотношенията на страните, нашите семейства, както за обичаите и хората. От Петербург изпратих съобщения и до дядо ми, и до княз Бисмарк. Опитах се съвестно да предам всичките си впечатления. Най-напред ми стана ясно, че старите руско-пруски отношения и чувства много са охладнели и не съществуват в степенята, на която можех да разчитам след разговор с дядо ми и княза...

... В края на август и началото на септември 1886 г. след срещата в Гащайн на император Вилхелм Велики (Вилхелм I) с император Франц Йосиф, на която по нареждане на дядо ми присъствах, ми беше възложено лично да доведе до знанието на император Александър III резултатите от тази среща и да обсъдя с него някои въпроси, засягащи Турция и Средиземноморието. Получих инструкции от княза, одобрени от императора. Те се отнасяха до желанието на Русия да окупира Константинопол и князът нямаше нищо против, напротив, получих пряка заповед да предложи на Русия Константинопол и Дарданелите (което означава, че и Санстефанският, и Берлинският конгрес се провалиха).

Те разчитаха мирно да убедят Турция, че това споразумение с Русия е изгодно и желано за нея. Очакваше ме любезен прием при царя в Брест-Литовск и аз участвах в прегледи и маневри, които несъмнено бяха с антигермански характер.

Резултатът от моите разговори с царя беше следната му забележка: „Ако тя (Русия) иска да превземе Константинопол, тя ще го превземе и няма нужда от разрешението на княз Бисмарк за това“.

След толкова рязко отхвърляне на предложението на княза аз сметнах мисията си за провалена. Изпратих на княза доклад за това. Изпращайки предложението си до царя, князът трябваше да промени фундаментално възгледа си за политиката, довела до Сан Стефано и Берлинския конгрес, или може би той реши, че настъпи моментът в политическата ситуация на Европа, когато беше необходимо да се смесят всички карти и както казваше дядо ми, да започнем да „жонглираме“ по нов начин. Това можеше да си позволи само човек от такъв държавен мащаб като него.

Така и не разбрах дали Берлинският конгрес в огромната си политическа игра с Русия е бил само възможен претекст за избухването на всеобща война, дали той е искал да угоди на британците с този конгрес и затова е поставял какви ли не пречки пред руснаците в претенциите им на Изток, имайки блестящо намерение по-очевидно да им помогне в тяхното поведение?

Князът никога не е отварял широките си хоризонти (т.е. намеренията и замислите си) пред никого.

Може би, разчитайки с голяма самонадеяност на своето изкуство, той е мислил да спечели благоразположението на Русия, ако руските интереси на Изток се осъществяват само с помощта на Германия и при по-малко напрегнато политическо настроение в Европа, отколкото през 1877/78 г. Ако това е така, тогава само човек като Бисмарк може да очаква да играе такава голяма игра до края и да спечели. Това е слабата страна на великите хора.

Уведомил ли е Англия за предложението си към царя? Тя трябваше да бъде против това, както през 1878 г. Във всеки случай, князът все повече и повече започна да се придържа към политика, която ми се стори погрешна дори когато научих за разочарованието на руснаците пред портите на Константинопол...

... През 1886 г. в Брест-Литовск по време на дълги военни маневри от всякакъв вид можех много добре да забележа, че отношението на руските офицери към мен стана много по-хладно и по-високомерно, отколкото при първото ми посещение в Санкт Петербург. Само малък брой стари генерали, най-вече придворни свързани с епохата на Александър II, познаващи император Вилхелм Велики и предани на последния, все още показват своето благоразположение към него и симпатиите си към Германия. В разговор с мен за връзката на двата двора, армии и страни, връзка, която открих, че се е променила от преди, един от тези генерали каза: „За всичко е виновен този про-

клет Берлински конгрес! Това беше сериозна грешка на канцлера. Той разруши старото приятелство между нас, пося на доверие в сърцата на хората от двора и правителството и породи вярата, че руската армия след кървавата кампания през 1877 г. е претърпяла тежка несправедливост, за която иска отмъщение. И сега ние вървим заедно с тази проклета Френска република, пълни с омраза към вас, пълни с разрушителни идеи, които в случай на война с вас могат да ни костват династията“. Пророческо предсказание за смъртта на руския царски дом на Романови!...

... Берлинският конгрес унищожи, особено в руските военни кръгове, останките от традиционното братство по оръжие, което все още поддържахме, и породи такава омраза срещу всичко пруско-германско, подклаждана от контактите с френския офицерски корпус, която се увеличи до жажда за отмъщение с помощта на оръжието. Това беше почвата, на която идеята за световна война по-късно можеше да намери храна сред нашите противници като *Revanche pour Sedan* (Отмъщение за Седан), съчетано с *Revanche pour San-Stefano* (Отмъщение за Сан Стефано).

Думите на стария генерал в Брест оставиха незаличима следа в паметта ми и ме подтикнаха към много срещи с Александър III и Николай II, по време на които пред очите ми като лайтмотив винаги беше грижата, възложена върху мен от моя дяло на смъртното му легло, да поддържа добри отношения с Русия.